บทที่ 4

เปรียบเทียบรายชื่อพืชในมหาเวสสันดรชาดกสำนวนต่าง ๆ

เรื่องมหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดกนี้ แพร่หลายและแพร่กระจายไปในทุกภาคจนเกือบจะเรียกว่าเป็นวรรณคดีชาวบ้าน วรรณกรรมเรื่องนี้ ถ้าปรากฏอยู่ในภาคใดก็จะสะท้อนสภาพสังคมและวัฒนธรรมของภาคนั้นไว้ เช่นความสัมพันธ์ของคนในสังคม ค่านิยมของสังคม การแต่งกายที่อยู่อาศัย เครื่องใช้ไม้สอย อาหารการกิน ยาพื้นบ้าน และการรักษาโรคต่าง ๆ รวมทั้งพืชพรรณพืชต่าง ๆ ด้วย นอกจากนี้รูปแบบและภาษาที่ใช้ในการแต่งก็จะแตกต่างกันไปตามภาคนั้น ๆ ด้วย

มหาชาติลานนา

มหาชาติที่แพร่หลายกระจายอยู่ในภาคต่าง ๆ นั้น ที่แพร่กระจายมากที่สุดเพราะมีหลักฐานจากการรวบรวมได้หลายสำนวน ได้แก่มหาชาติลานนา มหาชาติลานนาคงจะเกิดขึ้นเมื่อไทยได้รับพระไตรปิฎกที่เข้ามาพร้อมกับพระสงฆ์ลัทธิลังกาวงศ์ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16-17 มหาชาติฉบับภาษาบาลีก็คงเข้ามาในช่วงนี้ ซึ่งเป็นตอนเริ่มต้นการตั้งอาณาจักรสุโขทัย และอาณาจักรลานนาไทย ดราวนั้นพระพุทธศาสนาในลานนาไทยเจริญรุ่งเรืองยิ่งกว่าชาติใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยของพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. 1985-2030) ถึงกับมีการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 8 ที่เชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2020 อีกทั้งพระภิกษุชาวเชียงใหม่ก็นิยมไปศึกษาพระพุทธศาสนาจากลังกา และมีความสามารถในภาษาบาลีเป็นอันมาก จึงได้แต่งวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเป็นภาษาบาลีไว้มากมายหลายเล่ม เช่น จามเทวีวงศ์ ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานมูลศาสนาเป็นต้น ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2060 ในสมัยพระเมืองแก้ว พระสิริมังคลาจารย์เถระ ได้รจนาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไว้ 4 คัมภีร์ ได้แก่

1. เวสสันตรทีปนี ว่าด้วยเรื่องและศัพท์ และวิธีแบ่งคาถาในเวสสันดรชาดก รจนาเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2060

2. จักรวาลทีปนี ว่าด้วยจักรวาลและสรรพสิ่งที่อยู่ในจักรวาล คือ สัณฐานโลก ความพินาศของโลก รจนาเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2063

3. ฏีกาสังขยาปกาสก ว่าด้วยเครื่องนับและเครื่องตวง 6 อย่าง รจนาเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2063

4. มังคลัตถทีปนี อธิบายขยายความในมงคลสูตรให้พิสดาร รจนาเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2067

ในเวสสันตรทีปนี ที่พระสิริมังคลาจารย์เถระรจนานั้น ท่านได้แสดงข้อคิดเห็นเกี่ยวกับมหาชาติไว้ด้วย การแปลมหาชาติออกมาเป็นภาษาลานนาไทยก็คงทำกันในคราวนั้น และคงจะนิยมกันมาก กวีจึงได้นำมาแต่งเป็นร่ายยาวไว้มากมายหลายสำนวน สำหรับเทศน์ในวันอุโบสถเท่าที่ สิงฆะ วรรณลัย ได้ค้นคว้าตามวัดต่าง ๆ ในลานนาไทยร่วมกับศูนย์วัฒนธรรมเยอรมันพบว่ามีมหาชาติทั้งหมดร้อยกว่าสำนวน

ประคอง นิมมานเหมินท์ ได้กล่าวไว้ใน "มหาชาติลานนา : การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น" เกี่ยวกับมหาชาติของลานนาสำนวนต่าง ๆ ที่พบในการสำรวจแต่ละครั้งในหนังสือประมวลรายชื่อคัมภีร์ใบลานและสมุดข่อย ซึ่งพิมพ์ออกแพร่หลายแล้ว 4 เล่ม ดังนี้

ในการสำรวจครั้งที่ 1 ซึ่งเป็นการสำรวจวัดต่าง ๆ 4 วัด ได้แก่วัดฝายหิน วัดสวนดอก วัดพระสิงห์ และวัดทุ่งยู พบมหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดก 23 สำนวน ดังต่อไปนี้

1. มหาเวสสันดรชาดกฉบับป่าซางเหลา
2. มหาเวสสันดกชาดกฉบับวิงวอนนกน้อยยองปี
3. มหาเวสสันดรชาดกฉบับแสนยอกแสนมอง
4. มหาเวสสันดรย่อ
5. มหาเวสสันดกชาดกฉบับหิ่งแก้ววิงวอน
6. มหาเวสสันดรชาดกฉบับท่าแป้น
7. มหาเวสสันดรชาดกฉบับหมื่นล้าน
8. มหาเวสสันดรชาดกฉบับนกยองปี -
9. มหาเวสสันดรชาดกฉบับสร้อยสังกร
10. มหาเวสสันดรชาดกฉบับจริยา
11. มหาเวสสันดรชาดกฉบับไชเล่ม
12. มหาเวสสันดรชาดกฉบับท่าแป้นริมดง
13. มหาเวสสันดรชาดกฉบับหอฟู
14. มหาเวสสันดรชาดกฉบับหิ่งห้อย
15. มหาเวสสันดรชาดกฉบับลาวลานช้าง
16. มหาเวสสันดรชาดกฉบับหิ่งแก้วโคมคำ
17. มหาเวสสันดรชาดกฉบับชะลาเหลา
18. มหาเวสสันดรชาดกฉบับภาษาบาลี
19. มหาเวสสันดรชาดกฉบับล้านช้าง
20. มหาเวสสันดรชาดกฉบับเมกุ

21. มหาเวสสันดรชาดกฉบับเมืองปาย
22. มหาเวสสันดรชาดกฉบับพระงาม
23. มหาเวสสันดรชาดกฉบับเหล่าใหม่[1]

ในการสำรวจครั้งที่ 2 จากวัดต่าง ๆ 7 วัด ได้แก่วัดผาบ่อง วัดปราสาท วัดหมื่นสาร วัดข่วงสิงห์ วัดป่าแดง วัดตโปทาราม วัดเจ็ดยอด และวัดพวกแต้ม พบมหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดกอีก 19 สำนวน ดังต่อไปนี้

1. มหาเวสสันดรชาดกฉบับพระเมืองแก้ว
2. มหาเวสสันดรชาดกฉบับท่าแป้นน้อย
3. มหาเวสสันดรชาดกฉบับพระยาเดียน
4. มหาเวสสันดรชาดกฉบับป่ากล้วยมืด
5. มหาเวสสันดรชาดกฉบับวอนน้อย
6. มหาเวสสันดรชาดกฉบับท่าชาย
7. มหาเวสสันดรชาดกฉบับท่าแป้นหลวง
8. มหาเวสสันดรชาดกฉบับมะโอคำ
9. มหาเวสสันดรชาดกฉบับแมวยองปี
10. มหาเวสสันดรชาดกฉบับอุโมงคำ
11. มหาเวสสันดรชาดกฉบับสิงส้อย
12. มหาเวสสันดรชาดกฉบับพระยาพื้น (ฉบับผ้าขาวเหลา ก็เรียก)
13. มหาเวสสันดรชาดกฉบับดอนกลาง
14. มหาเวสสันดรชาดกฉบับลีมถง
15. มหาเวสสันดรชาดกฉบับหิ่งแก้วอินตา
16. มหาเวสสันดรชาดกฉบับพระเกษ
17. มหาเวสสันดรชาดกฉบับสำเภาน้อย
18. มหาเวสสันดรชาดกฉบับช้างแต้ม
19. มหาเวสสันดรชาดกฉบับราชครู[2]

ในการสำรวจครั้งที่ 3 จำนวน 8 วัด ได้แก่ วัดเมธัง วัดหมื่นเงินกอง วัดพวดหงส์ วัดพระเจ้าเม็งราย วัดพันแหวน วัดศรีเกิด วัดชัยพระเกียรติ วัดทรายมูล(เมือง) พบมหาชาติหรือ มหาเวสสันดรชาดก 14 สำนวน ดังต่อไปนี้

1. มหาเวสสันดรชาดกฉบับไชยา
2. มหาเวสสันดรชาดกฉบับพู่กำ
3. มหาเวสสันดรชาดกฉบับไม้ไผ่แจ้เรียวแดง
4. มหาเวสสันดรชาดกฉบับวิงวอนหลวง

5. มหาเวสสันดรชาดกฉบับท่าแป้นริมคง
6. มหาเวสสันดรชาดกฉบับพร้าวหนุ่ม
7. มหาเวสสันดรชาดกฉบับฟ้าม้าน
8. มหาเวสสันดรชาดกฉบับสำเภาน้อยเชียงใหม่
9. มหาเวสสันดรชาดกฉบับน้ำดั้นท่อ
10. มหาเวสสันดรชาดกฉบับวิงวอนกลาง
11. มหาเวสสันดรชาดกฉบับป่าเจ้าหล่ายหิน
12. มหาเวสสันดรชาดกฉบับเมืองหาง
13. มหาเวสสันดรชาดกฉบับสิงส้อยเชียงแสน
14. มหาเวสสันดรชาดกฉบับแม่กุเสียงฆะฆะ[3]

ในการสำรวจครั้งที่ 4 เป็นการสำรวจ 3 วัด ได้แก่ วัดดวงดี วัดเชียงมั่น และวัดนันทาราม พบมหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดก อีก 16 สำนวน ดังนี้

1. มหาเวสสันดรชาดกฉบับร้อยกร (กลอน)
2. มหาเวสสันดรชาดกฉบับลังกาทวีปพุ้นมาเชียงใหม่
3. มหาเวสสันดรชาดกฉบับหิ่งแก้วมโนเนือง
4. มหาเวสสันดรชาดกฉบับปราสาทสร้อย วิงวอนสร้อยก็ว่า
5. มหาเวสสันดรชาดกฉบับมหาป่าซางหลวง
6. มหาเวสสันดรชาดกฉบับสมเด็จเจ้าขาวพ้วน
7. มหาเวสสันดรชาดกฉบับมังทรา
8. มหาเวสสันดรชาดกฉบับช้างยืด
9. มหาเวสสันดรชาดกฉบับป่าแดง
10. มหาเวสสันดรชาดกฉบับลับแล
11. มหาเวสสันดรชาดกฉบับเฆ่าลืมหลับ
12. มหาเวสสันดรชาดกฉบับท่าแป้นกลาง
13. มหาเวสสันดรชาดกฉบับพระยาปัญญาเหลา
14. มหาเวสสันดรชาดกฉบับส้อย
15. มหาเวสสันดรชาดกฉบับป่ากล้วย
16. มหาเวสสันดรชาดกฉบับแสนเขา[4]

มหาเวสสันดรชาดกที่ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำรวจพบทั้ง 4 ครั้ง เป็นจำนวนถึง 72 สำนวน

นายสิงฆะ วรรณลัย ได้กล่าวถึงมหาชาติไว้ใน "วรรณกรรมลานนาไทย" ซึ่งเป็นเอกสารอัดสำเนาว่า เท่าที่ค้นพบมี 61 สำนวน และได้ให้ความคิดเห็นว่า"เข้าใจว่ามีมากกว่านี้" ได้ใช้ชื่อสำนวนไว้ดังนี้

1. วิงวอนน้อย
2. วิงวอนหลวง
3. พร้าวไกวใบ
4. ไม้ไผ่แจ้เรียวแดง
5. พุก่ำ
6. สามเมือง
7. อุโมงค์
8. พระยาพื้น
9. จริยา
10. สร้อยสังกร
11. อินทร์ลงเหลา
12. เหล้าเจ็ดไห
13. แผ่นดินไหว
14. วงกต
15. วงสา
16. ป่าช้าง
17. มังทรา
18. ท่าแป้นริมคง
19. แท่นแก้ว
20. พระสิงห์โดมคำ
21. กำแพงพันชั้น
22. พร้าวพันลำ
23. ป่ากี่
24. เฒ่านั่งรุ่ง
25. เฒ่าลืมหลับ
26. เชียงทอง
27. หิ่งแก้วมโนวอน
28. ยอดสร้อย
29. ข้อมือเหล็ก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

30. ฟ้าขาว
31. ข่าพาน
32. เมืองหาร
33. น่านเก่า
34. กำแพงชั้นใน
35. เมืองสอง
36. มุกมุ่นทรายมูล
37. สุนทรา
38. อินทราแกว่งฆ้อน
39. พระหินภู
40. เชียงแสน
41. ไหเหล้า
42. ยอดสร้อยเมืองมาง
43. ปะดอนกวาง
44. ป่าเหียงแรงพี
45. ป่ากล้วยเมืองบัว
46. นันทบังกร
47. ท่าฝั่ง
48. ไขเส้ม
49. เมืองเลน
50. ลานช้าง
51. นันทเสน
52. นกยองปลี
53. ฆ้องแสนโมง
54. ป่าเหิงน้อย
55. แสนยอด
56. เข้า 49 ก้อน
57. วิงวอนดอนกลาง
58. แสนตาน้อย
59. สร้อยดอกพร้าว
60. พันนาเชียงรุ้ง
61. พระยอดสร้อย[5]

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในบัญชีรายชื่อคัมภีร์จากจังหวัดต่าง ๆ ในลานนาไทยซึ่ง ดร.ฮารัลด์ ฮุนดีอุส และนายสิงฆะ วรรณลัย ยืมมาถ่ายไมโครฟิล์มตามโครงการวิจัยไทย-เยอรมัน เรื่องวรรณกรรมลานนาไทย ในความอุปถัมภ์ของมูลนิธิเยอรมัน รีเซอร์ช เฟาน์เดชั่น มีมหาชาติ หรือเวสสันดรชาดก 7 ฉบับ ดังนี้

1. ฉบับอินทร์ลงเหลา
2. เวสสันดรนกเค้า
3. เภลาเวสสันดร
4. บาลีอัตถกถาเวสสันดรชาดก
5. ชูชกฉบับพราหมณ์ลอกดุงทำ
6. ตำนานเวสสันตระ
7. มัทรีฉบับพระยาพื้น

ประดอง นิมมานเหมินท์ ได้สรุปเกี่ยวกับมหาชาติลานนาสำนวนต่าง ๆ ไว้ในผลงานวิจัยเรื่องมหาชาติลานนา: การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น ดังนี้

> ...เมื่อนำรายชื่อสำนวนต่าง ๆ ที่ได้จากการสำรวจของศูนย์วิจัยลานนา 4 ครั้ง กับที่นายสิงฆะ วรรณลัยพบเองและค้นคว้าร่วมกับนายฮาโรลด์ ฮุนดีอุส มาเปรียบเทียบกัน และคัดสำนวนที่ซ้ำกันออกแล้ว จะได้มหาชาติลานนาถึง 122 สำนวน (รวมทั้งฉบับย่อ และฉบับลาวลานช้าง) มหาชาติที่สำรวจพบนี้บางสำนวนก็มีครบ 13 กัณฑ์ เช่นสำนวนไม้ไผ่แจ้เรียวแดง สำนวนอินทร์ลงเหลา และสำนวนพระยาพื้น เป็นต้น ส่วนมากมีไม่ครบ ที่มีไม่ครบอาจเป็นเพราะหายไปบ้าง ผู้แต่งหรือผู้เกลาสำนวนตั้งใจทำเฉพาะกัณฑ์บ้าง ในด้านอายุยังยากที่จะคำนวณได้ มีบอกปีที่จารึกไว้ไม่กี่สำนวน และปีที่จารึกนี้ อาจเป็นปีที่แต่งหรือเกลาใหม่ หรือปีที่เพียงแต่คัดเลือกอีกครั้งหนึ่งเท่านั้น จะเห็นได้จากบางสำนวนบอกปีที่จารไม่ตรงกันทั้ง ๆ ที่เป็นสำนวนเดียวกัน เช่นสำนวนท่าแป้นริมดง เป็นต้น[6]

มหาชาติอีสาน

จากการศึกษาค้นคว้าทางด้านประวัติศาสตร์ ภาคอีสานของไทยทั้งหมดขึ้นอยู่กับอาณาจักรลานช้างมาตั้งแต่โบราณกาล ดินแดนแถบนี้อยู่ในความปกครองของไทยในสมัยที่สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกยกกองทัพไปปราบกรุงศรีสัตนาคนหุต และได้ประเทศลาวเป็นประเทศราช นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้นมา

วัฒนธรรมของลานช้างทั้งทางด้านภาษา วรรณกรรม และศาสนาที่ถ่ายทอดให้กับภาคอีสานนั้นล้วนแต่ถ่ายทอดสืบมาจากลานนาไทย โดยเฉพาะทางด้านพระพุทธศาสนา พระเจ้า

กรุงศรีสัตนาคนหุตได้แต่งราชทูตไปขอพระสงฆ์จากลานนาไทยในสมัยพระเมืองแก้ว หรือพระดิลกปนัดดาธิราช ไปสืบพระพุทธศาสนา ดังปรากฏข้อความในพงศาวดารโยนกว่า

> ...อนึ่ง ปีมะแม เบญจศก จุลศักราช 885 พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต แต่งทูตเชิญราชสาสน์มายังเมืองนครเชียงใหม่ ขอพระสงฆ์และพระไตรปิฎกไปสืบศาสนาในมะลาประเทศ พระเจ้านครเชียงใหม่จึงให้อาราธนาพระเทพมงคลเถร กับพระภิกษุ พอคณะสงฆ์นำพระไตรปิฎก 60 พระคัมภีร์ไปยังกรุงศรีสัตนาคนหุต พระเทพมงคลได้ออกจากพระนครพิงค์เชียงใหม่ ไป ณ วันจันทร์ เดือนยี่ ขึ้น 15 ค่ำ ในปีมะแมเบญจศก[7]

พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตแห่งลานช้างองค์นี้ก็คือสมเด็จพระเจ้าโพธิสารราช ได้ทูลขอพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา 60 คัมภีร์จากพระเมืองแก้วแห่งลานนาไทย พระเทพมงคลเถระพร้อมกับบริวารได้เป็นผู้นำถวาย แสดงว่าวัฒนธรรมต่าง ๆ ของอาณาจักรลานนาไทยได้แพร่ขยายจากลานนาไทยสู่ดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงนั้นคงจะแพร่ลงสู่ตอนใต้ของดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงด้วย

ต่อมาในสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชโอรสของพระเจ้าโพธิสารราชครองเมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2089 (จ.ศ. 908) และกลับเมืองลานช้างในปี พ.ศ. 2090 (จ.ศ.909) พระองค์ให้นำตำราติดกลับไปลานช้างด้วย พร้อมทั้งพระแก้วมรกต และพระแทรกคำ แสดงว่าอาณาจักรทั้งสองนี้มีความสัมพันธ์กันแนบแน่นทางด้านประวัติศาสตร์มาตั้งแต่สมัยโบราณ ศิลปวัฒนธรรมของไทยทางแถบลุ่มแม่น้ำโขงจึงมีลักษณะคล้ายกันกับวัฒนธรรมภาคเหนือของไทย

วรรณกรรมพระพุทธศาสนาของลานนาไทยก็คงจะได้แพร่ขยายสู่ดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงด้วยการเข้าไปในลานช้าง และผ่านเข้ามาทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย วรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่นิยมอ่านและฟังกันมากได้แก่ "สำมหาชาติ" หรือ พระมหาเวสสันดรชาดกนั่นเอง ต้นฉบับมหาชาติอีสานมีอยู่หลายสำนวน หลายฉบับเช่นเดียวกับมหาชาติลานนา แต่ถ้าเทียบสำนวนของมหาชาติลานนากับมหาชาติอีสานในปัจจุบันนี้ สำนวนของลานนามีมากกว่าของอีสาน แต่มหาชาติอีสานยังมิได้มีผู้ใดสืบค้นกันอย่างเอาจริงเอาจังเหมือนมหาชาติลานนา นอกจากมีผู้สนใจค้นคว้ารวบรวมไว้เป็นส่วนตัว มิได้เป็นผลงานรวบรวมเป็นกลุ่มเหมือนภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สำมหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดกมีที่มาจากชาดกเรื่องสุดท้ายของนิบาตชาดก คือ เวสสันดรชาดก เช่นเดียวกับมหาชาติฉบับต่าง ๆ ต้นฉบับมหาชาติอีสานมีหลายฉบับ และหลายสำนวน แต่ละวัดก็ใช้ฉบับที่เป็นสำนวนของตนเองด้วยการแต่งสำนวนใหม่บ้าง บางทีมีผู้แต่งไว้แล้วคัดลอกกันต่อ ๆ มา ในการคัดลอกก็มีการต่อเติมเสริมแต่งบ้าง ย่อให้สั้นบ้าง

มหาชาติอีสานคงได้ต้นฉบับมาจากลานช้าง แล้วมีการต่อเติมเสริมแต่งจึงทำให้มหาชาติมีหลายสำนวน พระอริยานุวัตรธรรมจารี เจ้าอาวาสวัดมหาชัย จังหวัดมหาสารคาม ได้ให้ความเห็นว่ามหาชาติอีสานน่าจะมี 3 ฉบับคือ ฉบับขั่ว ฉบับกลาง และฉบับก้อม

มีมหาชาติอีกฉบับหนึ่งซึ่งเขียนขึ้นใหม่เมื่อ ปี พ.ศ. 2496 คือ "พระเวสสันดรชาดกภาคอีสาน" ซึ่งพระภิกษุชาวอีสานเป็นผู้แต่ง และคงจะแต่งเมื่อเข้าศึกษาในกรุงเทพฯ และคงจะมีความประสงค์ใช้ในการแหล่จึงตัดคำบาลีออกหมด เพื่อสั้นกระทัดรัดและเทศน์จบได้ภายในวันเดียว

นายธวัช ปุณโณทก ได้กล่าวถึงมหาชาติอีสานสำนวนต่าง ๆ ที่หลงสำรวจอยู่ตามท้องถิ่นต่าง ๆ ของภาคอีสานว่ายังมีอีกมากมาย เพราะบางทีได้ไปพบต้นฉบับเดิมที่เป็นภาษาไทยแต่จารึกด้วยตัวอักษรขอม ได้แก่ มหาชาติฉบับโคราช กัณฑ์จุลพนพบที่วัดหนองจอก อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา บางทีก็ได้พบกัณฑ์เดียวกันแต่มีสำนวนต่าง ๆ หรือบางทีก็จากคำบอกเล่าของผู้ที่เคยเทศน์กัณฑ์ต่าง ๆ ว่าในสมัยที่ยังบวชอยู่นั้นเคยเทศน์คนละสำนวนกับฉบับ ส.ธรรมภักดี แต่ยังหาต้นฉบับไม่ได้ จำได้เฉพาะบางแหล่เท่านั้น[8] แสดงว่าเรื่องมหาชาติที่ใช้เทศน์กันในจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดใกล้เคียงนั้นมีสำนวนต่างไปจากฉบับ ส.ธรรมภักดี อยู่หลายกัณฑ์ น่าจะได้มีการสำรวจมหาชาติอีสานกัณฑ์ต่าง ๆ และสำนวนต่าง ๆ ไว้เป็นหลักฐานเช่นเดียวกับมหาชาติลานนา และคงจะได้พบอีกมากมายหลายสำนวน

พระอริยานุวัตร เขมจารี เจ้าอาวาสวัดมหาชัย จังหวัดมหาสารคาม ได้รวบรวมมหาชาติอีสานไว้หลายสำนวน เดิมท่านเป็นผู้ริเริ่มในการเก็บรวบรวมและอนุรักษ์มหาชาติอีสาน และวรรณกรรมอีสานอย่างอื่น ๆ แต่ลำพัง จึงทำไม่ได้กว้างขวางเท่าที่ควร แต่ในปัจจุบันนี้ท่านเป็นหัวหน้าศูนย์อนุรักษ์วรรณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลงานการรวบรวมมหาชาติอีสานสำนวนต่าง ๆ คงจะปรากฏสู่สายตาประชาชนในเวลาอีกไม่ช้านัก

มหาชาติภาคใต้

ในราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 เป็นเวลาที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองที่สุดในหมู่เกาะอินโดนีเซียและพระพุทธศาสนาได้เข้ามาในภาคใต้ของไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 13-14 นั่นเอง ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 ทางภาคใต้ได้รับพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์เข้ามาโดยมีนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลาง ในระยะนั้นพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก คัมภีร์พระพุทธศาสนาที่สำคัญเช่น พระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่น ๆ เช่น คัมภีร์มหาเวสสันดรชาดกคงจะเข้ามาตั้งแต่สมัยนั้นแล้ว

ภายหลังต่อมา ภาคใต้ของไทยขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยา อารยธรรมของอยุธยากลับถ่ายทอดไปนครศรีธรรมราชอีกต่อหนึ่ง จึงทำให้การกำหนดผลงานที่กวีทางใต้แต่งลำบาก งานบางชิ้นไม่ทราบว่าอยุธยารับไปจากนครศรีธรรมราช หรือนครศรีธรรมราชรับไปจากอยุธยา

มหาชาติภาคใต้หรือพระมหาชาดกเป็นหนังสือเก่ามากเล่มหนึ่งในคำนำของหนังสือเล่มนี้ "สืบได้ว่ามีอายุกว่า 100 ปี" ส่วนในคำชี้แจงเกี่ยวกับหนังสือพระมหาชาดกนั้น พระราชศรีสังวร วัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา ได้ชี้แจงว่า

...หนังสือ "พระมหาชาดก" นี้คือเวสสันดรชาดกรับกันว่าเป็นฉบับที่นักปราชญ์สงขลาแต่ง มีอายุจากการคัดลอกสืบกันมา 118 ปี แต่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง แต่งที่ไหน ครั้งใดไม่ทราบ...[9]

การคัดลอกพระมหาชาดกต่อ ๆ กันมานั้นมักจะมีการผิดพลาดเกิดขึ้น บางทีไม่เข้าใจวิธีการเขียนการสะกดการันต์ตามระบบเก่า คิดว่าบรรพบุรุษทำผิดเขียนผิดก็แก้ไขของเดิมให้เป็นอย่างที่ตนเข้าใจบ้าง จึงทำให้หนังสือเก่าโบราณที่ตกทอดมาถึงปัจจุบันนี้ไม่เป็นแบบเดิมและบางทีความหมายก็ผิดพลาดไปด้วย

พระมหาชาดกเล่มนี้ พระภิกษุญีมเซ่าเป็นผู้คัดลอกลงสมุดข่อยไว้เมื่อ พ.ศ. 2395 ซึ่งเป็นปีที่ 2 ในรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ นายสุภัคร บุญโสภณ (ฉิ้นโผ้) นางสุคนธ์ บุญโสภณ (กิมเหี้ยง) เป็นผู้รับมรดกมหาชาติเล่มนี้ ได้มอบไว้ให้ภัทรศรีพิพิธภัณฑ์ วัดมัชฌิมาวาส สงขลา[10]

รูปแบบการแต่งของพระมหาชาดกนี้แตกต่างออกไปจากมหาชาติฉบับอื่น ๆ ซึ่งส่วนมากจะแต่งด้วยร่ายยาว ไม่ว่าจะเป็นมหาชาติภาคกลาง มหาชาติลานนา หรือมหาชาติอีสาน มหาชาติคำหลวงซึ่งเป็นมหาชาติภาคกลางฉบับหนึ่งถึงแม้จะแต่งด้วยคำประพันธ์หลายชนิดคือ โคลง ฉันท์ กาพย์ และร่าย ก็ยังมีร่ายเป็นส่วนใหญ่ บางตอนก็เป็นร่ายยาว บางตอนก็เป็นร่ายสุภาพ และบางตอนก็เป็นร่ายแบบโบราณ

พระมหาชาดกทั้ง 13 กัณฑ์แต่งด้วยรูปแบบต่าง ๆ คือ กาพย์ยานี 11 กาพย์ฉบัง 16 และกาพย์สุรางคนางค์ 28 และมีมาลินีฉันท์ 15 อยู่ในกัณฑ์หิมพานต์อยู่ 15 บท ถ้าหากจะเรียกชื่อหนังสือตามรูปแบบของการประพันธ์แล้วพระมหาชาดกเล่มนี้เหมาะที่จะเรียกว่า กาพย์มหาชาติเป็นที่สุด

ตอนท้ายของพระมหาชาดกได้บอกชื่อผู้คัดลอก และวันเดือนปีที่คัดลอก พร้อมกับการอธิษฐานในการที่ตั้งใจคัดลอกเพื่อเป็นพุทธบูชาด้วย ดังนี้

...พระม่หาเวศสรรดรชาฎ์กส่หัศดาถานิถิตา ศุภมัศดุ พระพุทธศักราช พระสาศน้าล้วงลับแล้วใด 2395 พระว่สาปียชัวด จัตวาศก เดือนญี่แรมห้าค่ำ วัณพระหัศภอสำเร์จ ขออุทิศแผกุศ่ลผลบุญไปให้ถึงครูอุปร่ชาอาจารีย บิดามารดายาติกาเทวามานุศทั้งปวงแล้ศรัพสัตวท้วอะนันจักวาพ

ท่าน	ทำเพียรเลิด	เหลือหล้าย
ญีม	ยอพระม่หาสรรดรบรรยาย	ออกแจ้ง
เซ่า	เซืองสุทิทร่งกาย	เกินเขจ์ ณ่พ่อ

เชียร ชืนพืนกลันแกลัง กลับกล้ายหายงาม
แม่นเกิดชาฏิใด พ่พไดย
ใหมีทรัพก่รกรรใหญ่ ยิ่งล้า
มีบัญาตรัศรูไน ธรรมทุก ชาฏินา
ยิ้งม่นุศเทพย์เมียงฟ้า ตร้าบเทาณีฤาภาณ

ปร่ศุกเต้าสิกาปราง จ็..มผู้หลานพร้อมไจกัน ส่างเรืองคาถาพัน อ้นท่านแตงเป้นคำไท ถ้วนทังสิบสามกัน เป้นลำดับเรืองราวไน ฟังไงไม้แคล้งไจ ไนเรืองราวม่หาชาฏิฯ เดชะข้าส่างใจ ข่อใหภ่บส่บพระบาท เมตไตรยามแคล้วคล้าด ตามนีทารข้า ปราถะหนา ถาว่าไตรผู้ไดย อญิมไปฟังแล้วท่าอา ยา นอรส้วดพระธรรมาตายเป้นงมิคัวญ ฯ ยานอรฟังพระธรรม ข้าจ็สอนใหถีถ้วญ ส้วดอารแล้วยาด้วญ ตังทีด้วญพันอันต่รายฯ

ถาจ่มน้ำไฟยไม้ม่ดหนูกัด เป้นวีบัดเสียสล้วย ทานตีราคาไวย ใดถึงห้าตามลึงทอง...[11]

อ่านว่า

...พระมหาเวสสันดรชาดกสหัสดาถานิฏฐิตา ศุภมัสดุ พระพุทธศักราช พระศาสนาล่วงลับแล้วได้ 2395 พระวสาปีชวด จัตวาศก เดือนยี่ แรมห้าค่ำ วันพฤหัสพอสำเร็จ ขออุทิศแผ่กุศลผลบุญไปให้ถึงครูอุปัชฌาย์อาจารย์ บิดามารดาญาติกาเทวมนุษย์ทั้งปวง แลสรรพสัตว์ทั่วอนันตจักรวาล

ท่าน ทำเพียรเลิศ เหลือหลาย
ญีม ยอพระมหาสันดรบรรยาย ออกแจ้ง
เซ่า เซืองอุทิศร่างกาย เกินเขต นะพ่อ
เขียน ขึ้นพื้นกลั่นแกล้ง กลับกลายหายงาม
แม้เกิดชาติใด ภพใด
ให้มีทรัพย์กระกันใหญ่ ยิ่งหล้า
มีปัญญาตรัสรู้ไน ธรรมทุก ชาตินา
ยิ่งมนุษย์เทพย์เมืองฟ้า ตราบเท่านิรพาน

ประสกเต้า สิกาปราง จ็..มผู้หลานพร้อมใจกันสร้างเรื่องคาถาพัน อันท่านแต่งเป็นคำไทย ถ้วนทั้งสิบสามกัณฑ์ เป็นลำดับเรื่องราวใน ฟังไงไม่แคลงใจ ในเรื่องราวมหาชาติฯ เดชะข้าสร้างไว้ ขอให้พบสบพระบาท เมตไตยอย่าแคล้วคลาด ตาม(ป)ณิธานข้า ปรารถนา ถ้าว่าผู้ใด ยืมไปฟังแล้วท่านนา อย่า นอนสวดพระธรรมา ตายเป็นงู ดูมิควรฯ อย่านอนฟังพระธรรม ข้าจะสอนให้ถี่ถ้วน สวดอ่านแล้วอย่าด้วย ตั้งที่ควรพ้นอันตรายฯ

ถ้าจมน้ำไฟไห้มมดหนูกัด เป็นวิบัติเสียสลาย ท่านดี ราคาไว้ ได้ถึงห้าตำลึงทอง...

มหาชาติเมืองเขชร

มหาชาติเมืองเพชรเป็นมหาชาติภาคกลางฉบับหนึ่งที่ยังมีต้นฉบับครบทั้ง 13 กัณฑ์ เดิมเป็นคัมภีร์ใบลาน จารด้วยตัวอักษรขอม เป็นของวัดเพชรพลี ตำบลท่าราบ อำเภอเมืองเพชรบุรี คัมภีร์หนึ่ง อีกคัมภีร์หนึ่งเป็นของวัดเกาะ ตำบลท่าราบ อำเภอเมืองเพชรบุรี ซึ่ง สมาน โซ๊ะเหม[12] ได้พบโดยบังเอิญและได้นำมาเปรียบเทียบกันดู ปรากฏว่าคัมภีร์ของวัดเกาะคงจะเป็นคัมภีร์แม่บท คือมหาชาติวัดเพชรพลี คงจารไปจากคัมภีร์ของวัดเกาะ เพราะสำนวนโวหารคล้ายกันเป็นส่วนใหญ่ มีเพียงกัณฑ์จุลพนกัณฑ์เดียวเท่านั้นที่แตกต่างออกไปเป็นกัณฑ์ที่แต่งขึ้นใหม่ การจารตัวอักษรขอมในคัมภีร์ของวัดเกาะประณีตกว่าของวัดเพชรพลีและดูเก่ากว่ามาก ในกัณฑ์กุมารของคัมภีร์วัดเกาะได้บอกวันเดือนปีที่จารไว้ว่า "เขียนจบเมื่อวันศุกร์ แรม 4 ค่ำ เดือนสิบเอ็ด ปีระกา เบญจศก (จุลศักราช 1235) ตรงกับ พ.ศ. 2416 ตอนต้นรัชกาลที่ 5 ส่วนคัมภีร์ของวัดเพชรพลีนั้นจารไว้เมื่อ พ.ศ. 2465 สมาน โซ๊ะเหม ได้นำมาปริวรรตเป็นอักษรไทย และได้บอกจุดมุ่งหมายของการปริวรรตไว้ดังนี้

> ...เพื่อรักษาคันคว้าเปรียบเทียบกับฉบับหลวงที่มีอยู่ และเพื่อเสนอเพชรแห่งวรรณคดีเม็ดนี้ให้เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายออกไป คัมภีร์มหาชาติเมืองเพชรนี้มีลักษณะเด่นที่ผิดแผกไปจากฉบับหลวงอยู่หลายประการ อาทิรายละเอียดและข้อปลีกย่อยต่าง ๆ สมบูรณ์กว่าฉบับภาคกลาง สำนวนเมืองเพชรบุรีโดยเฉพาะ...[13]

คัมภีร์มหาชาติเมืองเพชร เมื่อเปรียบเทียบกับร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกฉบับที่กระทรวงศึกษาธิการใช้เป็นแบบเรียน สำนวนโวหารผิดแปลกกันอยู่มาก มีอยู่เพียงกัณฑ์เดียวคือกัณฑ์ทานกัณฑ์เท่านั้นที่คล้ายกันกับฉบับหลวงมาก ฉบับหลวงบอกผู้แต่งว่าเป็นของสำนักวัดถนน สมาน โซ๊ะเหม ได้สันนิษฐานว่า "กัณฑ์ทานกัณฑ์ฉบับหลวงนั้นบอกว่าเป็นของสำนักวัดถนน ซึ่งไม่ได้บอกว่าพระจากวัดถนนเป็นผู้แต่งอาจจะมีผู้แต่งจากที่อื่นก็ได้ หรือบางทีอาจเป็นมหาชาติของเมืองเพชร แต่ต้นฉบับอยู่วัดถนนก็ได้[14]

คัมภีร์มหาชาติวัดเกาะเป็นคัมภีร์ที่นิยมยกย่องกันมาก ใช้สำหรับเทศน์กันทั่วไปในเมืองเพชรบุรีและได้มีการคัดลอก หรือที่ในสมัยโบราณเรียกว่า "สร้าง" ไปถวายวัดต่าง ๆ ในเมืองเพชรบุรี เช่น ที่วัดนาพรม ตำบลนาพันสาม อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

เนื่องจากมหาชาติมีแต่ละท้องถิ่นมีหลายสำนวน ผู้วิจัยจะทำการเปรียบเทียบรายชื่อพืชในมหาเวสสันดรชาดกโดยจะคัดเลือกตัวแทนแต่ละท้องถิ่น 1 สำนวน, มหาชาติที่เก่าที่สุดและมหาชาติฉบับชินวรซึ่งแปลไว้ได้โดยมาก รวม 7 สำนวน ดังนี้ 1. สำนวนเก่า มหาชาติคำหลวง[15] 2. สำนวนภาคกลางร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก (ยกเว้นกัณฑ์มหาพนใช้ของสมเด็จพระวันรัต(เผื่อน ติสฺสเทโว)อดีตอธิบดีสงฆ์วัดพระ เชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร)[16] 3. มหาชาติเมืองเพชร[17] 4. สำนวนภาคอีสาน[18] 5. สำนวนภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร[19] 6. มหาเวสสันดรชาดกฉบับกรมหลวงชินวรสิริวัฒน์[20] และ 7. สำนวนภาคใต้พระมหาชาดกฉบับวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา[21] โดยจะทำเป็นตารางเปรียบเทียบเรียงตามลำดับอักษร

ต้นฉบับไม่มีหน้านี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชื่อบาลี	ชื่อพฤกษศาสตร์	ชื่อไทย	ม.คำหลวง	ม.ภาคกลาง	ม.ชินวร	ม.อีสาน	ม.เพชร	ม.พายัพ	ม.ถิ่นใต้
กปฺปุร	*Cinnamomum camphora* (Nees. & Eberm.)Th.Fries.	การบูร	กับบุเรศ	การบูน	การบูร	-	พิมเสน	การบูน	ภิมเสน
กรญฺช	*Pongamia pinnata* (Linn.) Merr.	หยีน้ำ	ไคร้ศรักสาร	-	สลอดน้ำ	ไม้ไค่	-	-	-
กรติ	*Dolichos biflorus* Linn.	-	แส	ถั่วราชมาศ	ถั่วราชมาศ	ถั่วแปบ	ถั่วราชมาศ	ถั่วค้าง	-
กลมฺพก	*Ipomoea aquatica* Forsk. (*I.reptans* (Linn.) Poir.)	ผักบุ้ง	ตระกวน[29]	ผักทอดยอด	ผักทอดยอด	ผักบุ้ง	ผักบุ้ง	ผักตบ[30]	ผักบุง
กลิงฺคุก	*Holarrhena antidysenterica* Wall.	โมกหลวง	สมุลแวง	เถารางแดง	รางแดง	-	รางแดง	-	-
กเลรุกฺข	*Scirpus kysoor* Roxb.	แห้วกระดาน	โอบเชย	อบเชย	ซ้องแมว	-	อบเชย	ซ้อแม้ว	อันชัน
กาส	*Saccharum spontaneum* Linn.	เลา	แขม	-	เป้ง	หญ้าแขม	-	แขม	-
กาสมารี	*Gmelina arborea* Linn.	ซ้อ	แตง[31]	หมากเหม้า	หมากเม่า	หมากม่วง	แตง	แตง[32]	แตง[33]
กาฬิย	*Santalum flavum* Linn.	-	-	ขี้กา	เถาย่านาง	นางกราย	นางกราย	ชะเอมหวาน	-
กิเรริ	*Capparis decidua* Edgew.	-	กุ่มน้ำ	กุ่ม	กุ่ม	กุ่มเทศ	กุ่ม	กุ่ม	-
กีสุก	*Butea monosperma* Kuntze	ทองกวาว	ทองหลาง[34]	ทองกวาว[35]	ทองกวาว	เดือจาน	-	กวาวเครือ	-
กุฏช	*Holarrhena antidysenterica* Wall.	โมกหลวง	มูกมัน	มูกหลวง	อัญชันเขียว[36]	มูกหลวง	มูกหลวง	มูกหลวง	-
กุฏจ	*Saussurea lappa* C.B.Clarke	โกษฐ์กระดูก	โกฐ[37]	เบญจโกฏฐ์[38]	กอโกฐ[39]	โกฏสอ	โกด[40]	โกฏฐ์สอ[41]	โกทส่อ
กุฑฺฑช	*Oroxylum indicum* Vent.	เพกา	กรามพลู	กระเม็ง	กระวาน	-	-	-	-
กุมุท	*Nymphaea alba* Linn.	กุมุท	กมุท	-	กุมุท	-	-	ดอกบัวขาว	-

ชื่อบาลี	ชื่อพฤกษศาสตร์	ชื่อไทย	ม.คำหลวง	ม.ภาคกลาง	ม.ชินวร	ม.อีสาน	ม.เพชร	ม.พายัพ	ม.ถิ่นใต้
กุลาวร	*Piper retrofractum* Vahl. (*P. chaba* Hunt.)	ดีปลี	โกฐสองพรรณ	โกฐเขมา	เปราะหอม	-	-	หว้านสานโสด	-
กุส	*Desmostachya bipinnata* Stapf.	หญ้ากุศะ	คา	คา	หญ้าคา	คา	-	คา	หญ้าคา
กุสุมฺภร	*Carthamus tinctorius* Linn.	คำฝอย	เพชผกามาศ	คำ	ดอกคำ	คำ	-	คำซอน	-
เกตก	*Pandanus odoratissimus* Linn.f.	ลำเจียก	รำเจียก	การเกด	การะเกด[42]	เกด	-	การะเกด	เกด
โกรณฺฑก	*Barleria prionitis* Linn.	อังกาบหนู	หางช้าง	หางช้าง	ว่านหางช้าง	หางช้าง	-	หางช้าง	-
โกล	*Zizyphus jujuba* Lam.	พุทราจีน	พัทร	พุทรา	ผลกะเบา	หมากทัน	พุทธรา	หมากกระทัน	-
โกวิฬาร	*Bauhinia purpurea* Linn.	ชงโค	ทองหลาง	ทองหลาง	ทองหลาง	ชองแมว[43]	ทองหลางป่า	ไม้เฟือ[44]	ทองหลาง
โกสมฺพ	*Schleichera oleosa* (Lour.) Merr.	ตะคร้อ	กรเบา	ตะเบา	โกสุมพฤกษ์	ไม้ค้อสัม	สคร้อ	-	-
ขชฺชุรี	*Phoenix sylvestris* Roxb.	อินทผลัมไทย	-	พฤกษ์	เป้ง	ไม้ปุ่มเป้ง	ไม้เป้ง	ปุ่มแป้งป่า	-
ขทิร	*Acacia catechu* Willd.	สีเสียดเหนือ	ตคยร	สีเสียด[45]	ตะเคียน	ชะเคียน	ตเคียน	สะเคียน	ขัทีรา
ชุฏฺปปุปฺผี	*Morinda citrifolia* Linn.	ยอบ้าน	เขม	เข็ม	ชิงช้าชาลี	-	ชิงช้าชาลี	เข็มขาว	-
คนฺธ	*Artemisia maritima* Linn.	-	หว้านเหลือง	แก้ว	สิลายอน	ดินปุ้น	ดินถนำ	หรดาล	ศิลาญอน
คิริกณฺณิกา	*Clitoria ternatea* Linn.	อัญชัน	โพทเล	ทุมแทง	คิริกรรณิการ์	เองชั้นเหลือง	-	กัณณิการ์	-
คิริปุนฺนาค	*Calophyllum inophyllum* Linn.	กากะทิง	มะกรูด	กากะทิง	บุนนาคใหญ่	-	-	ไม้หมากงั่ว	-
คุคฺคุล	*Commiphora mukul* (Hook. ex Stocks..)Engl.	มดยอบ	คคุณ	กำคูน	บังลังก์สิลา	บุ่น	-	ค้ำคูน	-
จนฺทน	*Santalum album* Linn.	จันทน์หิมาลัย	จันทน์	จันทน์	จันทน์	จันทน์	จัน	จันทร์	-

ชื่อบาลี	ชื่อพฤกษศาสตร์	ชื่อไทย	ม.คำหลวง	ม.ภาคกลาง	ม.ชินวร	ม.อีสาน	ม.เพชร	ม.พายัพ	ม.ถิ่นใต้
โจรก	*Angelica glauca* Edgw.	-	เปราะ	ว่านเปราะ	โจรโกฐ	-	-	-	หว้านเปราะ
ชมฺพู	*Eugenia cumini* Druce	หว้า	หว้า	ต้นว่าใหญ่[46]	หว้า	ชมพู[47]	ต้นว่าใหญ่	ชมพู	หว่า[48]
ชิญฺชโรทกำ	*Tamarindus indicus* Linn.	มะขาม	กรจับ	-	กระจับ	-	-	หมากขะจับ	-
ฌามก	*Tamarix gallica* var. *indica* Ehreb. (*Tamarix indica* Koen.)	สนหมอก	ฌามกา	กระทุ่มเลือด	กระทุ่มเลือด	-	ใคร่เครือ	-	-
ตกฺกล	*Pimenta acris* (Swartz) Kostel	-	มันพร้าว	-	มันนก	มันอ้อน	-	มันอ้อน	-
ตกฺการี	*Clerodendron phlomidis* Linn.	-	ดวงพราย	นมแมว	คนทา	-	-	-	-
ตคร	*Ervatamia coronaria* Stapf. (*Tabernaemontana coronaria* R.Br.)	พุดฝรั่ง	กฤษณา[49]	กฤษณา	กฤษณา[50]	ไม้ตักคัน	กริสนา[51]	ตักคัน	กฤค่หนา
ตาล	*Borassus flabellifer* Linn.	ตาล	ใบแกล่งแกล้	ตาล	ตาล	-	ตาล	ตาล	ตารเพร่า
ตาลิสา	*Flacourtia cataphracta* Roxb.	ตะขบควาย	ตาล	ตาล	ตาล	ตาล	ตาล	ตาล	ตาล
ตินฺทุก	*Diospyros malabarica* Kostel (*Diospyros peregrina* Gurke.)	ตะโกสวน	พลับ	มะพลับ	มะพลับ	หมากคับทอง	พลับทอง	หมากคับทอง	พลับ
ติมฺพรุ	*Diospyros malabarica* Kostel (*Diospyros embryopteris* Pers.)	ตะโกสวน	พลับทอง	มะพลับ	พลับทอง	หมากคันทอง	พลับทอง	หมากยม	-
ตุงฺค	*Calophyllum inophyllum* Linn.	กากะทิง	พัดแพว	กะไดลิง	แฝกขาว	-	พัดแพวแดง	สมุลเพ็ก	-
ตุลสี	*Ocimum sanctum* Linn.	กะเพราแดง	แลงลัก	แมงลัก	แมงลัก	-	แลงลัก	-	แมงลัก
ทาสิม	*Barleria strigosa* Willd.	สังกรณี	สีเสียดเทศ	หงอนไก่	สีเสียด	-	-	สีเสียด	สีเสียด

ชื่อบาลี	ชื่อพฤกษศาสตร์	ชื่อไทย	ม.คำหลวง	ม.ภาคกลาง	ม.ชินวร	ม.อีสาน	ม.เพชร	ม.พายัพ	ม.ถิ่นใต้
ธนุ	*Sesbania sesban* Merr. (*S. aegyptiaca* Poir.)	สมี, สะเภาลม	กรนทา	คนทา	ฉำฉา[52]	-	-	คนธา	-
ธว	*Anogeissus latifolia* Wall.	-	กระแบก	พะยอม[53]	ตะแบก	ไม้ซ่อง[54]	ตระแบก	ตระแบก	ก่อย่อม
นรท	*Nardostachys jatamansi* DC.	โกษฐ์ชฎามังษี	เทพทารู	เทพทาโร	เทพทาโร	จวง	-	ขัดมอก	เท่พ่ทารู้
นาค	*Mesua ferrea* Linn.	บุนนาค	กทิง	กากะทิง	หนาด	-	-	-	-
นาที	*Corchorus olitorius* Linn.	ปอกะเจา	กทยม	กระเทียม	กระเทียม	หอมเทียม	-	เทียม	กระเทียม
นาฬิเกร	*Cocos nucifera* Linn.	มะพร้าว	พร้าว	พร้าว	มะพร้าว	ไม้พร้าว	มะพราว	มะพร้าว	-
นิคฺคุณฺฑี	*Vitex negundo* Linn.	คนทีเขมา	คนทีดำ	คนทีสอ	คนทีสอ[55]	ยางพายดำ	-	ยางพรายดำ	-
นิโครฺธ	*Ficus bengalensis* Linn.	นิโครธ	นิยโครธ	ไทรใหญ่[56]	ไทร[57]	นิโครธ	มหานิโครธ[58]	นิโครธ	โครธา[59]
นิลี	*Indigofera tinctoria* Linn.	คราม	คราม	สุพรรณิกา	มะลิเลื้อย	คาม	ว่านมหานิล	ครามป่า	-
นีป	*Anthocephalus cadamba* Miq.	กระทุ่ม	เคงแต้ว	กระทุ่ม	กระทุ่ม	ไม้ท่มน้ำ	กรทุ่ม	ไม้อ้อยช้าง	-
นีลปุปฺผี	*Indigofera tinctoria* Linn.	คราม	อัญชันดำ	อัญชันเขียว	อัญชันดำ	เองชั้นเขียว	-	เองชันเขียว	-
นีวาร	*Oryza sativa* Linn.	ข้าวเจ้า	เสมา	ลูกเดือย	ข้าวฟ่าง[60]	เข้าเดือย	-	เข้าเดือย	-
ปงฺกุร	*Prosopis spicigera* Linn.	-	กรม	มะคำไก่	มะคำไก่[61]	ก้านเหลือง	ว่านไก่	กลม	-
ปทุม	*Nelumbo nucifera* Gaertn.	บัวหลวง	ปัทม์สโรช	บัวทั้ง 5[62]	ปทุม	บัว	บุปผชาติ[63]	บัว	บ้ว
ปทุมุตฺตร	*Cartharmus tinctoria* Linn.	คำฝอย	บัวบก[64]	ปทุมมุตตร	บัวบก[65]	ดอกนิรบล[66]	ปทุมชาติ	บัวบก[67]	-
ปทุมก	*Prunus cerasoides* D.Don.	ฉวีวรรณ	บัวบก	ประทุม	ปทุมชาติ	อุบล	บัวบก	บัวบก	บัว

ชื่อบาลี	ชื่อพฤกษศาสตร์	ชื่อไทย	ม.คำหลวง	ม.ภาคกลาง	ม.ชินวร	ม.อีสาน	ม.เพชร	ม.พายัพ	ม.ถิ่นใต้
ปนส	*Artocarpus heterophyllus* Lam.	ขนุน	ขนุน	ขนุน	ขนุน	ขนุน	ขนุน	ขนุน	-
ปพฺพช	*Saccharum munja* Roxb.	ชุ้มกระต่าย	ปล้อง	-	หญ้าปล้อง	-	-	-	-
ปาฏลี	*Stereospermum suaveolens* DC.	แคสัก	แคฝอย[68]	แคฝอย[69]	แคฝอย	แคฝอย	แคฝอย	แคฝอย[70]	-
ปาริฉตฺต	*Nyctanthes arbor-tristis* Linn.	กรรณิการ์	ปาริกชาติ	ปาริกชาติ	ราชพฤกษ์[71]	-	-	ปาริกชาติ	พุทรา
ปาเรวต	*Psidium guajava* Linn.	ฝรั่ง	กล้วยงาช้าง	กล้วยกล้าย	กล้วยงาช้าง	ด้วยฝ้าย	กล้วยงาช้าง	กล้วยฝ้าย	-
ปิยงฺคุก	*Aglaia odoratissimus* Blume. & *Setaria italica* Beauv.	ประยงค์ป่า& ข้าวฟ่างหางหมา	ประยง	ประยงค์	ประยงค์	ปียุง	-	-	ปร่ย่ง
ปิยาล	*Buchanania lanzen* Spreng.	มะม่วงหัวแมงวัน	หมากหาด	มะหาด	มะหาด	หมากหาด	หาด	หมากหาด	หาด
ปุณฺฑรีก	*Nelumbo nucifera* Gaertn.	ปุณฑริก	อุบล	ปัญจปทุมชาติ	ปุณฑริก	บัว 3 สี	-	ดอกบัว	-
ปูตชีว	*Putranjiva roxburghii* Wall.	ประดำไก่	ดำไก่	ประดำไก่	มหานิโครธ	ไม้อ้งไก่	ไทรใหญ่	ไม้อ้งไก่	-
ปุนฺนาค	*Calophyllum inophyllum* Linn.	กากะทิง	งั้วนาว[72]	บุนนาค	บุนนาค	ไม้นาวกาน	ส้มส้า	หมากนาว	-
โปตกิล	*Arundo donax* Linn.	อ้อ	หญ้าคมบาง	-	หญ้าเลา	ปาว	-	หญ้าคมบาง	-
ผณิชฺชก	*Glinus oppositifolia* A.DC. (*Mollugo oppositifolia* Linn.)	ผักขวง, สะเดาดิน	ผักคราด	ตะไคร้	แมงลัก	ผักคาด	ใคร่เครือ	-	คีปลี
ผนฺทน	*Butea monosperma* Kuntze (*Butea frondosa* Roxb.)	ทองกวาว	สรคร้อ	ซึก[73]	สะคร้อ	ไม้ค้อ	สะคร้อ	สะคร้อ	-
ผลฺลิย	*Semecarpus anacardium* Linn.f.	รักขน	ดาเสือ	อ้อยช้าง	รักดำ	ไม้สัมโฮง	รักกี	ไม้สำโรง	-

ชื่อบาลี	ชื่อพฤกษศาสตร์	ชื่อไทย	ม.คำหลวง	ม.ภาคกลาง	ม.ชินวร	ม.อีสาน	ม.เพชร	ม.พายัพ	ม.ถิ่นใต้
พทร	*Zizyphus jujuba* Lam.	พุทราจีน	พุทรา[74]	เลี่ยน	พุทรา	ไม้หมากทัน	พุทรา	หมากกระทัน	–
พหุลา	*Elettaria cardamomum* Maton.	กระวานเทศ	พกุล	พิกุล	พิกุล	ไม้ฟ้าฟาด	กรวาน	ยมหิน	ภีกุน
พิมฺพ	*Coccinia indica* W. and A.	ตำลึง	–	–	พิมฺพชาล	–	–	–	–
พิฬ	*Calamus rotang* Linn.	หวายขม	มันอ้อน	–	มันมือเสือ	มันแซง	–	มันตีนนก	–
เพลฺล	*Aegle marmelos* Corr.	มะตูม	พีเนา	มะตูม	ผลมะนาว	ตุมตัง	มตุม	–	–
ภณฺฑี	*Pentapetes phoenicea* Linn.	บานเที่ยง	รำดวร	หงอนไก่	ชบา[75]	หางไก่	–	หย้าหานไก่	–
ภทฺทมุตฺต	*Cyperus rotundus* Linn.	แห้วหมู	แห้วหมู	แห้วหมู	แห้วหมู	–	จดธรณี	หย้าเหนี้ยวหนู	–
ภลฺลาตก	*Semecarpus anacardium* Linn.f.	รักขน	มะกอก	ส้มสุก	ผลจาก	หมากกอก	สมสุก	หมากกอก	–
ภเวยฺย	*Dillenia indica* Linn.	มะดาด	กล้วยหอม	กล้วยหอมทอง	กล้วยผลยาว	ด้วยก้านบุ่น	กล้วยหอม	กล้วยหอม	–
มธุ	honey	น้ำผึ้ง	ผึ้ง	ชะเอมต้น	ผึ้งไม่มีตัว				–
มธุก	*Glycyrrhiza glabra* Linn.	ชะเอมเทศ	ทราง	มะชาง	มะทราง[76]	หมากชาง	มชาง	หมากทราง[77]	–
มธุคนฺธิย	smelling sweet as honey	–	–	เปราะ[78]	เถาชะเอม[79]	–	เปราะ	–	–
มธุลฏฺฐิ	*Glycyrrhiza glabra* Linn.	ชะเอมเทศ	ชะเอม	ชะเอมเครือ	ชะเอมเครือ	–	–	ชะเอม	–
มนฺทาลก	*Erythrina indica* Linn.	ทองหลางลาย	บัวเผื่อน	ปาริกชาติ	มัณฑาลก	ดอกกระมูด	–	–	–
มลฺลิก	*Jasminum sambac* Linn.	มะลิ	มลิกา	–	มะลิซ้อน	–	–	–	–
มสิ	*Nardostachys jatamansi* DC.	โกษฐ์ชฎามังษี	มังสีด	มะเกลือดำ	ชาเกลือ	โกฏดำ	–	ไม้เกลือ	–
มหานาม	*Euphorbia* sp.	–	สรท้อน	สะท้อน	ต้นหมาก[80]	ไม้ต้อง	มะต้อง	ชะล้อ	ส่ทอร

ชื่อบาลี	ชื่อพฤกษศาสตร์	ชื่อไทย	ม.คำหลวง	ม.ภาคกลาง	ม.ชินวร	ม.อีสาน	ม.เพชร	ม.พายัพ	ม.ถิ่นใต้
มาลุว	*Majorana hortensis* Linn.	-	ทรสาย[81]	ยาง[82]	ย่างทราย	ยางพราย	ย่างทราย	ไม้ยมยาง[83]	-
มุคฺค	*Phaseolus radiatus* Linn.	ถั่วเขียว,ถั่วทอง	ถั่วราชมาศ	ถั่วเขียว	ถั่วเขียว	ถั่วป่วง	ถั่วเขียว	ถั่วตาเสือ	-
มุญฺช	*Saccharum munja* Roxb.	ชุ้มกระต่าย	มุงกระต่าย	-	มุงกระต่าย	มุงกระต่าย	-	-	-
มุทฺทิก	*Vitis vinifera* Linn.	องุ่น	กล้วยตีบ	กล้วยสั้น	จันทน์	ด้วยเขาแพะ	กล้วยกรัน	กล้วยตีบ	-
มุทฺยนฺตี	*Lawsonia inermis* Linn.	เทียนกิ่ง	ทยนไท	เทียนป่า	ต้นเทียน	-	ชมดต้น	เทียนไก่	-
โยธิก	*Jasminum auriculatum* Vahl.	พุทธชาติ	คัดเค้า	คัดเค้า	คัดเค้า	-	-	เค็ดเค้า	-
ลพุช	*Artocarpus lakoocha* Roxb.	มะหาด	หมากหาด	ขนุนสำมะลอ	ขนุนสำมะลอ	ไม้ขนุน	ขนุนสำมล่อ	หมากหาด	-
โลทฺท	*Symplocos racemosa* Roxb.	เหมือดหอม	ไม้โลทธ์	-	โลทท์	-	เหมือดคน	-	-
โลลุป	*Pterospermum heyneanum* Wall.	-	โลลูปาง	สมุลแว้ง	สมุลแว้ง	-	สมุนละแว้ง	สมุลแว้ง	กระหวาร
วรก	*Echinochloa colonum* Linn.	หญ้ากับแก้	เข้านก	ข้าวฟ่าง	ลูกเดือย	เข้านก	-	เข้านก	-
วรณ	*Crataeva nurvala* Buch.-Ham.	กุ่มน้ำ	สรหลอด	สลอด	นาคพฤกษ์[84]	โฮมกว้าง	จ๋ำปี่	-	ตำลึง
วลฺลิภ	*Benincasa cerifera* Savi.	ฟัก	สรลิศ	เครื่องสลิด	บอระเพ็ดไฟ	-	บอระเพ็ด พุงช้าง	สลิด	บ่ร่เพชญ พุงช้าง
วารณ	*Crataeva nurvala* Buch.-Ham.	กุ่มน้ำ	อ้อยช้าง	กากะทิง	นาคพฤกษ์	ไม้กุ่มน้ำ	-	กากะทิง	-
วาสนฺตี	*Cocculus hirsutus* Diels.	-	ฝาง	ลำควน	กำยาน	-	-	ฝางแก่	-
วิภีตก	*Terminalia belirica* Roxb.	สมอพิเภก	พิเภท	สมอพิเภก	สมอพิเภก	หมากแหน	สหม่อพิเภก	หมากแหน	-
วิเภทิก	*Borassus flabellifer* Linn.	ตาล	ตาล[85]	ตาล[86]	ตาล[87]	ไม้ตาล	สหม่อภิเภก[88]	ตาล[89]	วีเวเภกา
วุยฺหนา	*Mesua ferrea* Linn.	บุนนาค	กทิง	กากะทิง	หนาด	ไม้นาวกาน	-	กากะทิง	-

ชื่อบาลี	ชื่อพฤกษศาสตร์	ชื่อไทย	ม.คำหลวง	ม.ภาคกลาง	ม.ชินวร	ม.อีสาน	ม.เพชร	ม.พายัพ	ม.ถิ่นใต้
เวฬุ	*Aegle marmelos* Corr.	มะตูม	ตูม	มะตูม	มะตูม	หมากตูม	มะตูม	หมากขะตูม	-
สตปณฺณ	*Alstonia scholaris* R.Br.	พญาสัตบรรณ	ตีนเปด	ตีนเป็ด	ต้นเบ็ด	-	พยาสัตตบัน	ตีนเป็ด	-
สมุทฺท	*Barringtonia racemosa* Roxb.	จิกสวน	ฝ่ายทเล	ฝ้ายทะเล	ฝ้ายทะเล	ฝ่ายต้น	ว่านมหาสมุทร	ฝ้ายเครือ	-
สลพ	*Pinus roxburghii* Sarg.	-	สรล	สน	สน	ไม้จวง	สนต้นเตี้ย	จวง	-
สลฺลกี	*Boswellia serrata* Roxb.	-	ช้างน้าว	ช้างน้าว[90]	ช้างน้าว	อ้อยช้าง	-	ช้างน้าว	-
สลฺลว	*Bombax ceiba* Linn. (*B. heptaphyllum* Cav.)	งิ้วบ้าน	งิ้ว	งิ้วง้าว	งิ้ว	งิ้ว	-	งิ้วเทส	งิว
สสาทิย	*Oryza sativa* Linn.	ข้าวเจ้า	สาลี	ข้าวสารสาลี	ข้าวสาลี	เข้าสาลี	-	เข้าสาลี	-
สามา	*Panicum frumentaceum* Roxb.	หญ้ากับแก้	เข้าฝ้าง	หญ้ากับแก้	หญ้ากับแก้	เข้าขว่าง	-	-	-
สาล	*Shorea robusta* Gaertn.	สาละอินเดีย	รงง	รัง	รัง	ไม้ฮัง	รัง	รังหลวง	-
สาลิ	*Oryza sativa* Linn.	ข้าวเจ้า	สาลี	ข้าวสาลี	ข้าวสาลี	-	-	เข้าสาลี	-
สาลุก	*Nelumbo nucifera* Gaertn.	บัวหลวง	รากบัว	-	เหง้าบัว	-	-	-	-
สาสป	*Brassica camprestris* var. *sarson* Prain.	ผักกาดฝรั่ง	ผักกาด	พรรณผักกาด	พรรณผักกาด	ผักกาด	-	-	ผักกาดหัว
สิงฺฆาฏก	*Trapa bispinosa* Roxb.	กระจับ	กระจับ	กระจับ	กระจับ	กระจับ	กรจับ	หมากกระจับ	-
สินฺธุวาริต	*Vitex trifolia* Linn.	คนทีสอ	ยางทราย	-	ยางทราย	ยางพาย	-	ยางพราย	-
สินิคฺคุณฺฑี	*Vitex negundo* Linn.	คนทีเขมา	คนทีขาว	คนทีเขมา	คนทีเขมา[91]	ยางภายขาว	-	ยางพรายขาว	-
สิรีส	*Albizia lebbeck* Benth.	จามจุรี,พฤกษ์	จริก	ต้นซึก	ซึก	บักมอก	-	ขักมอก	-

ชื่อบาลี	ชื่อพฤกษศาสตร์	ชื่อไทย	ม.คำหลวง	ม.ภาคกลาง	ม.ชินวร	ม.อีสาน	ม.เพชร	ม.พายัพ	ม.ถิ่นใต้
สิล	*Didymocarpus pedicellata* Linn.	-							
สีสก	*Pterocarpus santalinus* Linn.f.	จันทน์แดง	รักดจันทร์	สันตะวา	ถั่วครั่ง	ถั่วตาเสือ	สายดิ่ง	หมากแปบ	-
สีสป	*Dalbergia sissoo* Roxb.	ประดู่แขก	ปรดู่ลาย	ประดู่ลาย	ประดู่ลาย[92]	ยูง	-	-	-
สุมนา	*Jasminum grandiflorum* Linn.	สถาน	ปุษปชาติ	มะลิซ้อน	มะลิปกติ	-	-	สถาน	-
สุรภี	*Pluchea lanceolata* Oliver and Hiern.	-	สรภิศ	สารภี	กฤษณา	-	-	สุรพี	ก็หล่ำภัก
สุริยวลฺลี	*Cleome gynandra* DC. (*Gynandropsis pentaphylla DC.*)	ผักเสี้ยน	วรพาศ	เปราะ	นมตำเรีย	-	เปราะ	หนามดิน	-
เสตเครุ	หาไม่พบ	-	กฤษณาขาว	พุดขาว	พุดขาว[93]	เกสลนาขาว	-	แคขาว	พุทธ
เสตปณฺณี	*Polygonum lanatum* Roxb.	-	ทลอกค่า	ไม้หมากลิง	เสดปัณณี	-	-	-	-
เสตปาริส	*Thespesia populnea* Soland. ex Correa.	โพทะเล	-	ต้นแคขาว	เสตปาริส[94]	ไม้ผักชี	ผักชี	โมกมัน	-
เสตปุปฺผี	*Anethum graveolens* Linn. (*Peucedanum graveolens* Linn.)	เทียนดาดั๊กแดน	สัตรบุษ	สัตตบุษย์	สัตตบุษย์	-	-	สัตตบุษย์	สัต่บุต
เสตวารี	*Asparagus racemosus* Willd.	รากสามสิบ	อัญชันขาว	อัญชันขาว	อัญชันขาว	เองชั้นขาว	-	เองชันขาว	-
เสล	*Cordia dichotoma* Forst.f. (*C. obliqua* Willd.)	หมันดง	แก้ว	แก้ว	แก้ว	ส้มกบ	-	แก้ว	แก้ว
เสวาล	*Ceratophyllum demersum* Linn.	สาหร่ายหางม้า	ถั่วแม่ตาย	สาหร่าย	ถั่วแปบ	ห่างเนื้อเคือ	สาหร่าย	ถั่วเงินงาม	-

ชื่อบาลี	ชื่อพฤกษศาสตร์	ชื่อไทย	ม.คำหลวง	ม.ภาคกลาง	ม.ชินวร	ม.อีสาน	ม.เพชร	ม.พายัพ	ม.ถิ่นใต้
โสคนฺธิก	*Nymphaea alba* Linn.	บัวสาย(ดอกขาว)	จงกล[95]	ปทุมชาติ	อุบลขาว	บัว[96]	-	บัว[97]	จ่งก่ล[98]
โสภญฺชน	*Moringa oleifera Lamk.* (*M.pterygosperma* Gaertn.)	มะรุม	มรุม	มะรุม	มะรุม	ไม้อีฮุม	ภาคฉะไหน	อีรูม	ม่รุม
โสม	*Sarcostemma acidum* Voigt.	เถาหัวด้วน	มรุม	มะเกลือ	มะเกลือ	หมากเกือ	ยอ	กำยาน	-
หริต	*Cynodon dactylon* Pers.	หญ้าแพรก	หญ้าแพรก	หอม	หอม[99]	หญ้าแพรก[10]	แพรก[101]	หญ้าแผด[102]	-
หริเวร	*Pavonia odorata* Linn.	-	อย้านาง	เครือหญ้านาง	เถาย่านาง	หอรดาน	บัลลังก์ศิลา	-	-
หรีตกี	*Terminalia chebula* Retz.	สมอไทย	สมอ	สมอไทย	สมอไทย	หมากสัมมอ	สม่มอไท	หมากสมอ	-
หเรณุก	*Piper aurantiacum* Miq.	ชะพลูป่า	หนาด	หนาด	ดองดึง[103]	-	-	ดองดึง	-
หลิทฺทา	*Curcuma domestica* Valeton (*C. longa* Linn.)	ขมิ้นชัน	เข้าหมิ้น	ขมิ้น	ขมิ้น	ขมิ้น	-	ขมิ้น	ข่มินชัน
หิงฺคุ	*Ferula foetida* Regel.	มหาหิงคุ์	ผึ้งรวง	เกสรเรณู	แมลงผึ้ง		-	หมากลางลิง	-
อครุ	*Aquilaria agallocha* Roxb.	กฤษณา	อรรคลุ[104]	กระลำพัก	กฤษณา	ของหอม	กรลำพัก	เกสนา	-
อฺงฺโกล	*Alangium salviifolium* (Linn.f.) Wang.	ปรู	ปรู	ปรู	ปรู	-	-	ปาริกชาติ	-
อจฺฉิป	*Moringa oleifera* Lamk. (*M.pterygosperma* Gaertn.)	มะรุม	เขม	มะไฟ	มะไฟ	ฮังหลวง	มะไฟเดือนห้า	เข็ม	ไฟ

ชื่อบาลี	ชื่อพฤกษศาสตร์	ชื่อไทย	ม.คำหลวง	ม.ภาคกลาง	ม.ชินวร	ม.อีสาน	ม.เพชร	ม.พายัพ	ม.ถิ่นใต้
อชฺชุกณฺณ	*Terminalia alata* Roxb. (*Pentaptera tomentosa* Roxb.)	รกฟ้า	อินทนิล	รกฟ้าดำ	รกฟ้าดำ	หูกวาง	-	หูกวาง	-
อชฺชุน	*Terminalia arjuna* W. and A.	รกฟ้าขาว	รกฟ้า	รกฟ้าขาว	รกฟ้าขาว	ช่อลิงง้อ	รกฟ้า	ชะเอมเทส	ทุงฟ้า
อโนช	*Barleria prionitis* Linn.	อังกาบหนู	ชรเส้ง	อังกาบ	อังกาบ	แซวคำ[105]	-	สะเองเทศ	-
อปฺโผฏ	*Vallaris heyna* Spreng.	ชำมะนาดเล็ก	โคกสุนทร	มะลิวัน	โคกกระออ	-	-	เครือเขานาง	-
อมฺพ	*Mangifera indica* Linn.	มะม่วง	ลูกสวาย	ม่วง	มะม่วง	หมากม่วง	ม่วง	ไม้ม่วง	ม้วง
อสน	*Pterocarpus marsupium* Roxb.	-	ประดู่	ประดู่	ประดู่	ไม้ดู่ลาย[106]	ปรดู่ลาย	ไม้พอยสร้อย	-
อสี	*Linum usitatissimum* Linn.	ป่าน	รำแย้	เต่าร้าง	เหลาซะโอน	ผักชี	ผักชี	พร้าว	ม่เพร่า
อสฺสกณฺณ	*Dipterocarpus alatus* Roxb.	ยางนา	หูกวาง	หูกวาง	หูกวาง	หูกวาง	หูกวาง	หูกวาง	-
อสฺสตฺถ	*Ficus religiosa* Linn.	โพธิ์	โพบาย	ทุมราชา	โพบาย[107]	ปาแห้ง	โพ	ไม้โพธิ	-
อโสก	*Saraca indica* Linn.	โสก	อโศก	อโศก	ไม้อโศก	-	-	อโศก	โศก
อามลก	*Phyllantus emblica* Linn. (*Emblica officinalis* Gaertn.)	มะขามป้อม	หมากขามป้อม	มะขามป้อม	มะขามป้อม	หมากขามป้อม	มขามป้อม	ไม้ขามป้อม	-
อาลูก	*Solanum tuberosum* Linn.	มันฝรั่ง	รากบัว	เผือก	มันกระชาก	เผือก	เผือก	-	เผือก
อินฺทีวร	*Nymphaea stellata* Willd.&	บัวเผื่อน &	ผักตบ	อุบลเขียว	ผักสามหาว	ผักตบซอน	จอก	ผักตบ	ผักตบ
	Cassia fistula Linn.	ลมแล้ง, คูน	ราชพฤก	ราชพฤกษ์	ราชพฤกษ์	ซองแมว	-	ผักตบ	ผักตบ
อุจฺฉุ	*Saccharum officinarum* Roxb.	อ้อยแดง	อ้อย	อ้อย	อ้อย	อ้อย	-	อ้อย	-

ชื่อบาลี	ชื่อพฤกษศาสตร์	ชื่อไทย	ม.คำหลวง	ม.ภาคกลาง	ม.ชินวร	ม.อีสาน	ม.เพชร	ม.พายัพ	ม.ถิ่นใต้
อุทุมฺพร	*Ficus racemosa* Linn.	มะเดื่ออุทุมพร	มะเดื่อ	มะเดื่อ	มะเดื่อ	ไม้เดื่อ	มเดื่อ[108]	หมากเดื่อ	-
อุทฺทาลก	*Paspalum scrobiculatum* Linn.	หญ้าปล้องหิน	ชยพฤกษ	ราชพฤกษ์	ราชพฤกษ์	ไม้ลมแล่ง	ราชพฤก	ลมแล้ง	-
อุปฺปล	*Nymphaea alba* Linn.	บัวสาย(ดอกขาว)	อุบล	จงกลนี[109]	อุบล	บัว[110]	อุบล[111]	อุบล[112]	อุบล
อุสิร	*Vetiveria zizanoides* (Linn.)Nash.	แฝกหอม	แฝก	แฝก	แฝก	-	-	แฝก	แฝก
เอฬมฺพก	*Prunus cerasus* Linn.	-	ทอง	กล้วยไม้	เถาสลิด	เดือเขา	-	เครือเขาเอง	-

จากการเปรียบเทียบรายชื่อพืชในมหาเวสสันดรชาดกสำนวนต่างๆ 7 สำนวน พบว่าที่สอดคล้องกับรายชื่อพืชที่ค้นคว้ามาได้มีอยู่ประมาณ 38.2 % ที่แตกต่างจากที่ค้นคว้ามาได้ 34.8 % ที่ไม่ได้ระบุชื่อ 27 % นอกจากนี้ยังมีรายชื่อพืชอีกจำนวนหนึ่งซึ่งไม่สามารถจัดลงในตารางเปรียบเทียบได้เนื่องจากไม่ได้แปลโดยลำดับก่อนหลังประการหนึ่ง เพื่อเพิ่มความงดงามในการประพันธ์ทั้งทางด้านอรรถรส, การพ้องรูปพ้องเสียง, ความรู้ทางด้านสมุนไพรกบิลว่านต่างๆ ทำให้ผู้ประพันธ์เพิ่มเติมรายชื่อพืชเพื่อวัตถุประสงค์นั้นๆ จากการเปรียบเทียบมหาเวสสันดรชาดกสำนวนภาคอีสานและสำนวนภาคพายัพนั้นจะมีความใกล้เคียงกันมาก อาจเป็นเพราะอีสานได้รับอิทธิพลต่างๆเช่นทางด้านภาษา, ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม เป็นต้นตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านช้าง มหาชาติเมืองเพชรและมหาชาติภาคใต้นั้นบางกัณฑ์จะจัดลงในตารางได้น้อยกว่าสำนวนอื่นๆ อาจเป็นเพราะสำนวนเดียวกัน แต่คนละกัณฑ์ คนละผู้แต่งก็จะไม่เหมือนกัน หรือเห็นว่ากัณฑ์ข้างหน้าได้แปลไว้แล้วก็จะไม่แปลซ้ำอีกก็อาจเป็นได้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เชิงอรรถ

1. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ประมวลรายชื่อคัมภีร์ใบลานและสมุดข่อย ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ภาค 2. หน้า 2-3.
2. ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ประมวลรายชื่อคัมภีร์ใบลานและสมุดข่อย ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ภาค 2. หน้า 2-3.
3. ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ประมวลรายชื่อคัมภีร์ใบลานและสมุดข่อย ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ภาค 3. หน้า 4.
4. ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ประมวลรายชื่อคัมภีร์ใบลานและสมุดข่อย ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ภาค 4. หน้า 4-5.
5. สิงฆะ วรรณลัย. วรรณกรรมลานนาไทย. เอกสารอัดสำเนา, หน้า 2-3.
6. ประคอง นิมมานเหมินท์. มหาชาติลานนา : การศึกษาในฐานะวรรณคดีท้องถิ่น. งานค้นคว้าเสนอโครงการตำราสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อถวายพระเกียรติแด่พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, หน้า 159.
7. พระยาประชากิจกรจักร. พงศาวดารโยนก. หน้า 375.
8. ธวัช ปุณโณทก. รายงานการศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมโคราช เรื่องมหาชาติฉบับโคราช กัณฑ์จุลพน. เสนอต่อที่ประชุมชิมโพเซียม 2519 วันที่ 24-26 มีนาคม 2520 ที่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 2.
9. พระมหาชาดก. (ฉบับภัทรศรีพิพิธภัณฑ์ วัดมัชฌิมาวาส สงขลา), คำชี้แจงเกี่ยวกับหนังสือพระมหาชาดกของพระราชศรีสังวร วัดมัชฌิมาวาส สงขลา. สงขลา : โรงพิมพ์เมืองสงขลา,2513, หน้า ง.
10. พระมหาชาดก. (ฉบับภัทรศรีพิพิธภัณฑ์ วัดมัชฌิมาวาส สงขลา) สงขลา : โรงพิมพ์เมืองสงขลา, 2513, หน้า ช.
11. พระมหาชาดก. (ฉบับภัทรศรีพิพิธภัณฑ์ วัดมัชฌิมาวาส สงขลา) สงขลา : โรงพิมพ์เมืองสงขลา 2517, หน้า 249-250.

12. สมาน โซ๊ะเหม. มหาชาติเมืองเพชร. จากคัมภีร์ใบลานอักษรขอมของวัดเพชรพลี และวัดเกาะ ตำบาลท่าราบ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี กระทรวงศึกษาจัดพิมพ์ กรุงเทพ: เพชรบุรีการพิมพ์, พ.ศ. 2523, หน้าคำนำ (2).
13. สมาน โซ๊ะเหม. มหาชาติเมืองเพชร. กรุงเทพ:เพชรบุรีการพิมพ์, 2523 หน้าเดียวกัน.
14. สมาน โซ๊ะเหม. มหาชาติเมืองเพชร. กรุงเทพ: เพชรบุรีการพิมพ์, 2523, หน้า 3.
15. ศิลปากร, กรม. มหาชาติคำหลวง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2516.
16. มหาเวสสันดรชาดก. พิมพ์ครั้งที่ 4. พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, 2470.
17. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. มหาชาติเมืองเพชร. กระทรวงศึกษาธิการ : เพชรบุรีการพิมพ์, 2523
18. หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร. มหาชาติสำนวนอีสาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, 2531.
19. พระธรรมราชานุวัตร (ฟู อตฺตสิโว ป.6). มหาชาติภาคพายัพสำนวนเอกฉบับสร้อยสังกร. เชียงใหม่ : สงวนการพิมพ์ , 2507
20. กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ. เวสสันดรชาดกที่ 10. กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒนากร, 2477
21. พระมหาชาดก. (ฉบับภัทรศรีพิพิธภัณฑ์ วัดมัชฌิมาวาส สงขลา) สงขลา : โรงพิมพ์เมืองสงขลา, 2517
22. กุ่มบกกับรกฟ้า
23. กุ่มบกกับรกฟ้า
24. พุดหรือชบา
25. กัณณิกากับจำปาเทศ
26. มะตูม, มะต้อง, พลอง, แต้ว
27. มะสังกับมะขวิด
28. มะสังกับมะขวิด
29. ผักบุ้งกับเหง้าบัว
30. ผักบุ้งกับผักตบ
31. แตงกับมะม่วง
32. แตงกับมะม่วง
33. แตงกับมะม่วง
34. ทองหลางหรือกวาว
35. ทองกวาวหรือกวาวเครือ
36. มูกหลวง, มูกมัน, อัญชันเขียว, มูกเหล็ก

37. โกฐ, เทพทาโร และโกฐสองชนิด
38. โกฐสอ, โกฐทั้ง 5, ว่านเปราะ
39. โกฐ, โกฐทั้ง 9
40. โกฐ, โกฐทั้ง 5
41. ไม้โภช, โกฐสอ
42. การะเกดหรือเกด
43. ช้องแมวกับป่าเลี่ยน
44. ไม้เฟือกับทองหลาง
45. สีเสียดกับตะเคียน
46. ชมพู่กับหว้า
47. ชมพู่กับหว้า
48. ชมพู่กับหว้า
49. กฤษณากับกำยาน
50. กฤษณา, พุดแดง กับแฝกดำ
51. กฤษณา, กระลำพัก และขอนดอก
52. ฉำฉาหรือนมแมว
53. พะยอมกับตะแบก
54. ตะแบกกับช้องแมว
55. คนทีสอหรือยางพรายดำ
56. ไทร, ไทรทองกับไทรใหญ่
57. ไทรกับนิโครธ
58. มหานิโครธกับไทรทอง
59. โครธา, นิโครธกับไทรทอง
60. ข้าวฟ่างหรือข้าวเปลือก
61. มะคำไก่หรือพยอม
62. บัวทั้ง 5 กับ ปทุมมาลย์
63. สัตตบงกช, จงกลนีและบุปผชาติ
64. บัวบก, กรักขีและสักขี
65. บัวบกและปทุมชาติ
66. อุบลและไม้พ่อก
67. บัวบก, หมากพ่อง และเนียมฤาษี
68. แคกับแคป่า

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

69. แคฝอยกับแคแกร
70. แคฝอยกับฝ้ายต้น
71. ราชพฤกษ์หรือชบา
72. มะงั่วหรือมะนาว
73. ซึกซากโศกยูงยางสะคร้อ
74. เลี่ยน, ดาง,แค,ข่อย,ตะเคียน,มะค่า,เคี่ยม
75. หงอนไก่หรือชบา
76. มะซางหรือหมากเม่า
77. มะซางหรือหมากเต้าใหย่
78. เปราะหรือชะเอม
79. ชะเอมหรือการะเกด
80. หมากหรือกระท้อน
81. เถายางทรายหรือยาง
82. เถายางทรายหรือยาง
83. ยมยางและยางเขียว
84. นาคพฤกษ์, ตำลึงหรือไทร
85. ตาลหรือสมอพิเภก
86. ตาลหรือสมอพิเภก
87. ตาลหรือสมอพิเภก
88. ตาลหรือสมอพิเภก
89. ตาลหรือสมอพิเภก
90. ช้างน้าวหรืออ้อยช้าง
91. ยางพรายขาวหรือคนทีเขมา
92. ประดู่ลายหรือกระทุ่มเลือด
93. พุดขาวหรือพุทรา
94. เสตปาริส หรือไม้ทิ้งถ่อน
95. จงกล, ปัทมอุบล, เสาวคน
96. บัว, จงกล
97. บัว, จงกล
98. บัว, จงกล, บัวทั้ง 5
99. หญ้าแพรกกับหอม
100. หญ้าแพรกกับหอม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

101. หญ้าแพรกกับหอม
102. หญ้าแพรกกับหอม
103. ดองดึงหรือหนาด
104. อรรคลุ, มหวดมหาดแหน
105. ดอกแซวคำ(หางเสือเรือหรือไม้โพบาย)
106. ประดู่หรือทองหลาง
107. อัสสัตถพฤกษ์หรือโพบาย
108. มะเดื่อหรือมะเดื่อดิน
109. อุบลหรือลินจง, สัตบุษย์, จงกลนี
110. อุบล 3 สี คือขาว, แดง, เขียวหรือบัว
111. กุมุท, โกเมตและอุบล
112. อุบลหรือบัว

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย